

BOOKA.

Knjiga **182**

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Cara Dušana 68

office@booka.in

www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA

Sanja Bogičević

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Marija Stojisavljević

ŠTAMPA

DMD štamparija

Beograd, 2023.

OLJA SAVIČEVIĆ IVANČEVIĆ
LJETA S MARIJOM

© Olja Savičević Ivančević, 2022.

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti
niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene
saglasnosti izdavača.

OLJA SAVIČEVIĆ IVANČEVIĆ
LJETA S MARIJOM

Kada je došlo do toga
Bila sam neočekivano mirna
Otresla sam pepeo s haljine i krenula
Toliko naglo i sigurno
Da sam se i sama zapitala
Kako možeš tako mirno i spokojno
Kako možeš tako brzo i bezbrižno
U daljini sam uočila
Medvedicu koja razgrće gole šume
Koze kojima se pod nožicama
Krune brda
Vučice i lasice u guštiku
Gladne malo krvave oko usta
Iako su se skrivale
Poznala sam ih i mahnula im
Pa bile su to moja majka i moje babe
Na dugom putu kući preko groblja
One su pojele sav moj
(Da me ne bude)
Strah.

„Majke ostaju najčudnije, najluđe osobe
koje smo ikad sreli, mi, njihova djeca.“

— MARGUERITE DURAS

PRVI DIO

Ljetni praznici

Sentimentalni odgoj

1986.

Ženski kružok je centralni dio obiteljskih okupljanja koja se odvijaju za praznike, nedjelje i rođendane. Tu se priče stvarno prenose s koljena na koljeno ili to njoj tako izgleda. Koljena mršava, šiljata ili obla, preplanula ili u najlonkama, tankim crnim ili boje kože, nabubrena, koščata i glatka, sudaraju se i dotiču dok sjede za okruglim stolom na terasi na drugom katu kuće u Ulici palih boraca. Mariju ime ulice asocira na revolucionarne pjesme koje one, učenice, prije spleta dalmatinskih, gromko pjevaju u školskom zboru: „Oj Mosore, Mosore“ (skraćena verzija), „Mlada partizanka“ i njoj najdraža – „Šume, šume najljepša vam hvala“. Voli kad na priredbama zajedno zagrme s bine u kinu, pred cijelim mjestom, njezin glas nošen glasovima drugih djevojaka slobodno plovi tapeciranom kinodvoranom i izvan nje, nitko neće primijetiti ako neki ton i otpjeva pogrešno, a može konačno pustiti glas i pjevati iz sveg grla. Na neki način je slično i u kružoku.

Kada netko na obiteljskom okupljanju zovne Marija, uvijek se okrene nekoliko njih, a zatim se u grlima žena pokrene praskav smijeh. Marije se ne smješaju ni blesavo, ni lukavo, ni luđački, ni misteriozno, one se onako od srca smijuckaju

i smiju, trepću krilima i zveckaju nakitom, što Marijoli nikad ne izgleda prosto, nego jako veselo i na neki način atraktivno. Također, Marije ponekad plaču jedne pred drugima, ne zna se točno zašto, međutim to nitko i ne propituje; pa tako Marijola, slušajući ih kako trube u opeglane platnene maramice, oko svoje dvanaeste godine osvijesti da su i smijeh i suze zbog onog što je neizrecivo riječima, za što još nisu pronašle riječi. Te riječi, ako ih ikad i bude, moraju biti prirodne i precizne, komunicirati kao muzika, na primjer, mislila je.

Što se te stvari s istim imenom tiče, rekle su joj, ono nema veze s tradicijom, barem ne u uobičajenom smislu shvaćanja tradicije kao svjetovnog hrama normi neke zajednice koja je šira od porodice ili kruga dobrih prijatelja, kao ni s religijom, rekle su joj. Ako izuzmemo prababu Marijetu, koja je redovito išla u crkvu i bila malo lojalnija Bogu nego NOB-u i Partiji, Marijolina familija nije religiozna.

Razlozi za ime koje se prenosilo jednostavne su, sentimentalne prirode, objasnile su joj. Marija je, teško je poreći, vrlo lijepo ime i učestalo sa svih strana, a njihove Marije su se bar neko vrijeme voljele ili barem međusobno poštovale s dubokim povjerenjem, naivnim ili mudrim, što je gotovo ista stvar, pa je teško razlučiti, rekle su joj. Kao što se u većini porodica, barem u ovim krajevima, s koljena na koljeno prenosi muško ime, tako se u njihovoj prenosilo ime Marija s različitim varijantama nadimaka. Mara, Mare, Marijeta, Meri, Merica, Marica, Marijica, Marjuča, Maša, Mala Marija, Velika Marija, Lipa Marija zvana Božena, Prababa Marija, Ujna Marija, Strina Marija, pričale su. Kako su njihove Marije obilježile rastave i rane smrti, neke su od njih nosile različita prezimena, drugačija od prezimena svoje djece, i žensko ime Marija bilo je, na neki vrlo osoban način, ono što ih je

povezivalo više od prezimena, koje je ionako muška stvar, rekle su joj, a i sama je već bila dokučila.

Nakon ručka koji predstavlja malu svečanost u nekoliko sljedova, započetu s prošekom i zaključenu s kavom i cigaretom ili lulom, njihovi muškarci će prileći ili već odšetati nekamo izvan kruga žena, i tu je trenutak kada počinje usmena kućna povijest, osobit oblik intimne parezije, nježne u pristupu i oštre u otvorenom iznošenju nelagodnih istina koje zapravo svi žele izgovoriti, a nitko ne želi čuti.

Tako, primijetila je Marijola, žene koje su bliske razgovaraju kad su same, kada u njihovom društvu nema muževa, sinova i braće, općenito nijednog muškarca na vidiku. Možda i zato što se najveći dio neugodnih istina o kojima žene razgovaraju odnosi na muževe, sinove, očeve i braću, primijetila je. One pjevaju u tom zboru, samo svaka ima paralelnu dionicu.

Marijolina mater, ona koju zovu Maša, prezire raširen običaj žena da se „žale na muževe“. Ogovaraš ga, a onda ideš s njim u krevet, kakvog to ima smisla, same sebe ponižavaju, govorila je. Ali šutjele one ili se žalile na sav glas, sve se znalo, uvijek se sve znalo i nikad se ništa nije moglo učiniti: žene su od društvenog života imale samo priču, samo trač, bila je to kolektivna seansa, primitivni oblik grupne terapije, i one su iz njega izlazile zaliječene bez sedativa, slijepljene vlastitim jezicima i suzama te čašicom do dvije maraskina ili amara.

Razgovor žena teče kao rijeka, posred prostorije. To je bujica čiji tok, naposljetku, uvire u neki kraj, ali koja zapravo neprekidno struji među njima i natapa ih, namače da ne postanu suhe i gorke. Obiteljske i druge žene znaju priče koje mogu dupkom ispuniti trpezariju i razgorjeti glad za pripovijedanjem, tu su lepeze emocija, melodije jezika doprle iz različitih krajeva, morskih i planinskih, konzervirani mirisi

i boje ljeta koji izlijeću ispod poklopčića zimnica, pjev i specifičan timbar u govoru, ali i mentalitet, atmosfera njihovih dalekih i bliskih zavičaja.

Marijola je premlada da bi imala svoje priče, ali prije nekoliko godina otkrila je da ima poeziju, koja je, za razliku od pripovijesti, dostupna i izvan našeg iskustva, i taj je jezik magičan i tajanstven, kao onaj smijeha i plača dohvaća neizrecive stvari: to je njezin način upletanja u razgovor zrelih žena, mogućnost sudjelovanja, a i sudioništva. Naslutila je da joj se biće osovljuje na noge i mijenja i da se preosjetljiva unutrašnja sila koja je protiv volje gurka u bijes ili kenjkavost ustrempljuje i ravna prema nečemu što ne razumije, što je izvan njezinog mladog iskustva, a ne zna dolazi li izvana ili ta jeka dopire iz unutrašnjih bunara. Ali svakako, to nešto, slutila je, daleko je energičnije od njezinih dnevnih snaga i moglo bi je potpuno preusmjeriti, preobraziti u divljaka, izbaciti iz sigurnosti, čak i poništiti. Kao što se preživahna djeca puštaju da trče i skaču da potroše višak energije, sve što je ona mogla s viškom koji ju je dopao bilo je snažno ispuniti prazninu papira.

U trenucima kad razgovor zapne u nekom škripcu ili postane pretjerano zamoran, neka od odraslih gošći bi rekla: A Marijolice, dušo, jesi li nam napisala neku novu lipu pismu!

Marijola bi se, dok je bila mlađa, ne glumeći skanjivanje, spremno popela na stolicu i deklamirala, a Marije i ostale žene vadile bi ispeglane platnene rupčice i složno šmrcale ili ganuto govorele „ma bravo“.

Isprva, dok je bila mlađa, Marijola je obožavala i s nestrpljenjem čekala da s kućanskih poslova, obiteljskih misterija i mračnih tajni, sprovoda, vjenčanja, problema u kuhinji i krevetu, povijesnih, bračnih, estradnih i političkih tema pažnju skrenu na nju i njezinu poeziju, što obično nije najpreče, jer

ženski kružok se sastaje i oko prećih, kolektivnih problema. Ako je kolektivni problem nestašica kave, okupljaju se u njihovoj kući u Ulici palih boraca, zato što Marijolina majka radi u mjesnoj samoposluzi odmah pokraj kina, na odjelu tekstila i kozmetike, kat poviše mješovite robe, i u danima nestašice može pomoći pri nabavi. Ali ne uvijek, rekla je.

Zimi iza termo peći ili ljeti na ormaru dozrijeva veliki grozd zelenih banana i, jer su joj rekli da je prava sreća uloviti te banane na vrijeme zbog mušterija koje ih razgrabe čim dođu, Marijola se smatra itekako sretnom. Ali odrasle žene zabrinute su i turobne, kao da im je kava koju ispijaju zadnja, primijetila je.

Na špaheru pišti pretis-lonac s prokuhanim mlijekom, svaka je zapalila po cigaretu dugog Partnera ili Lorda: nisu je primjećivale iako je umakala kocke šećera u njihove šalice. Neopremljena za otvorenu pobunu, Marijola je potpuno izgubila strpljenje, potom i nadu da će tog popodneva nastupiti sa svojom poetskom izvedbom. I kad ju je posve preplavio jad, jer su se neke od žena već bile digle na noge za odlazak, zgrabila je veliku zelenu vazru sa stola i pustila je da padne na pločice i razbije se u stotinu komada. Primijetile su to.

Primijetile su me, pomislila je Marijola i prekrižila ruke na prsima da ne zaplače. Odrasle žene su bile u čudu, zgranute, ali više nisu dopuštale da pjesnikinja predugo čeka.

To djetinjasto doba je vrlo brzo prošlo i gotovo preko noći i bez poznatog razloga došlo je do znatne promjene: poetski nastup pred familijom postao je izvor nelagode i užasa, i počela ga je izbjegavati. Shvatila je da je najgora stvar koja se nekome tko piše može dogoditi da ga obitelj čita. Ponekad bi je, ako je bila dobro raspoložena, spasila Tonka, mlađa sestra, s plesnom izvedbom neke popularne pjesme, ali

Marije i druge obiteljske žene više nisu lako odustajale. Ako bi odbila, držale su se pomalo uvrijeđeno.

Kada se u vezi s tim povjerila očevoj rodici, teti Herci, koja je ipak bila umjetnica, bivša balerina, Herci joj je rekla da je to tako, da svakog ozbiljnijeg umjetnika i umjetnicu njihova umjetnost udalji od ljudi, ali ne i od prošlosti koju imaju s tim ljudima. Na nesreću, rekla je Herci i pogledala je svojim romantičnim tamnim očima, ja nisam bila ozbiljna, pa ih sve i dandanas vučem za sobom, umjesto da sam sve odjebala i samo plesala.

Kao mlada studentica i balerina iz Sarajeva koja je često ljetovala kod rodbine u Dalmaciji, teta Herci se zaljubila u zgodnog i bogatog vlasnika mjesne pekarnice, jednog koji je prvi imao crveni gliser. Udala se ja k vama, govorila je i koketno vrtjela svojom okatom glavom. Pekari i mesari bili su jedini privatnici u socijalizmu, ali Marijola je pretpostavljala da su mesari zbog prirode posla bili manje poželjni, dok su pekari, kao i vojna lica, recimo, dobro kotirali kod žena, barem u Marijolinoj familiji, primijetila je. Privatnici su bili još i slastičari poput Albanca Zefa i Mađara Janoša, ali oni su imali svoje žene iz svojih zemalja, supruge koje su u pozadini pravile krempite i kuhale sladolede i ponekad provirile s opaskom na onostranom jeziku iz onostranog svijeta.

U obiteljskim pričama Marijola je osjetila da je tuga elementarna i duboka, a da je radost neka vrsta nefiltrirane spontanosti, izostanak potrebe za uljepšavanjem i humorom, i da su mračne, teško shvatljive nesreće iskustvo koje pretječe ljude – višak sudbine. Previše sudbine, rekle su joj Marije i uzdahnule. Previše sudbine za jednu obitelj.

Kronična sentimentalnost, kao i poneka prostota u njihovom govoru, katkad bi joj zasmetale, rogušila se i sramila i davila u njihovim suzama, preslanim i preslatkim u isti čas.

Ljudi su uglavnom uštogljeni, hladnokrvni i suzdržani, rekla je tom prilikom teta Herci. Lažno ljubazni, neki su i beščutni, rekla je. Sada se rogušiš, ali falit će ti ovo, dodala je na svoj sladak i zavodljiv način i otpuhnula dvije piruete duhanskog dima preko stola. Marijola je rekla da joj nikad neće falit, da joj je od njih neugodno, da su cvilidrete – ali s druge strane, kad odrasteš na bistroj i jakoj senzualnoj juhi, stvar je gotova, vanjski svijet se uglavnom čini kao iskuhana kost.

Muškarci su nakon nedjeljnih ručkova odlazili van, kartati ili razgovarati, ali Marijolin otac Mali Vjeko bi katkad radije izabrao ostati među ženama, ako je moguće položiti svoju krupnu brkatu glavu u krilo svoje majke, babe Meri, i tako zahrkati na kauču. Meri bi tu i tamo pomilovala po kosi svog najstarijeg sina i zazveckala uspavanku zlatnim prstenjem i narukvicama. Žene su oko zaspalog muškarca pričale utišavajući ton, ali i derući se uglas u trenucima uzbuđenja, što njemu zapravo nije smetalo. Dana Žungulova, najbolja prijateljica bake Meri, spomenula bi tada ispotiha svog jedinca, veliku nogometnu nadu koja je otpirila u Ameriku. Bio je on Marijolin šišani kum, i neka njoj to nikad nije bilo sasvim jasno, činilo joj se zgodno imati slavnog kuma u Americi. Iako je napustio našu zemlju, a nije smio, žene mu to nisu zamjerale – ako neko vole, sve razumiju. Primijetila je.

Jednom prilikom Marijola i Tonka slučajno su srušile nakićen bor na oca: bile su prestravljene, ali Mali Vjeko je nastavio mirno hrkati prelijevajući se preko kauča.

Budio bi se uvijek s nekom idejom, i to s onom idejom koja njegovoj ženi nije bila po volji. Jer kao i većina imalaca ideja, Marijolin otac je trebao i osobe koje će ih realizirati: nešto uraditi, donijeti, otići nekamo, što bi mu već sinulo iza sna.

Često bi mu na pamet palo nešto što je pročitao u nekoj knjizi ili u novinama, pa je kćeri slao kat niže, po argumente. Čak i u roditeljsku sobu – zabranjenu ako u njoj nema roditelja, inače sasvim drugačiju, prisnu ukoliko su roditelji ili bar jedan od njih unutra da djecu zaštite od sobe. U roditeljsku sobu djeci nije bilo dozvoljeno, ali ni strogo zabranjeno zalaziti. Samo da ništa, ako im se ne kaže drugačije, ne diraju. A tako je bilo s većinom stvari koje su pripadale svijetu odraslih i tako bi se otprilike moglo opisati sve u Marijolinu djetinjstvu i ostalim djetinjstvima: radi što hoćeš, samo pazi da te ne uhvate.

Taj dan kad je ponovo bila u zabranjenoj sobi, Marijola je već duboko zagazila u zabrane. Na plaži je ugazila ježa, uzalud se u kadi popišala na petu, pola bodlji joj je ostalo u nozi, što nije smjela priznati jer je već počela škola, a nakon početka škole kupanje u moru nije bilo dozvoljeno. (Navodno da se ne prehlade, iako je još uvijek bilo pakleno vruće.) Trpjela je bol spuštajući se niza skale, kad se morala čvršće osloniti na petu. Otac ju je poslao na donji kat da donese neku knjigu iz zaključanog ormara. Knjiga se zove *Rodoslovni* i *drugi odnosi*, rekao je. Nakon toga, nakon što je Marijola provalila tajni kod, i dalje su skrivene čuvali ključeve komode i kantunala, ormara i ormarina, ali Marijola i Tonka bi znale doći do njih, vrebale su trenutak; Maša je te svoje kćeri s pravom zvala lasice. Lasica, lasica, lasica, govorila je štipajući im male trbuhe. Unutra, u ormarinu, bilo je pravo blago: od srebrne kutijice sa zlatom, strane kozmetike i starih slika i pisama iz roditeljskog predživota do nekoliko erotskih knjiga i časopisa u posebnoj zatvorenoj kutiji. Sestrama ništa nije bilo draže nego domoći se ključa, pretražiti nabrzinu to misteriozno bogatstvo.

Bila je unutra i knjiga *Prostirka za telesnu molitvu* (izdavač BIGZ) izvjesnog Li Jua, japanskog pisca iz 19. st., koju je Marijola s velikim zanimanjem i u još većoj tajnosti proučila

rečenicu po rečenicu pazeći da je uvijek brzo i bez tragova vrati na mjesto. Najviše je zbunjivalo što se na poleđini nalazilo objašnjenje samog pisca Li Jua, koji je tvrdio kako je sve opscene avanture svog junaka opisao u čestitoj namjeri – ne bi li čitatelje odvratio od bluda i poučio ih što nikad i nikako ne smiju raditi. Bila je iznenađena, premlada da ne bi povjerovala u laž i prihvatila Li Juovo izvlačenje kao poštnu i nemoguću namjeru. Zamišljala ga je naivnim, možda i ograničenim. Ali, ako je to bila cijena da Li Juo zbog svoje knjige ne izgubi glavu ili da knjiga uopće izađe, nije ga nemoguće opravdati. Ono što je Marijoli bilo zanimljivije u toj knjizi, jest da se kroz brojne erotske avanture Li Juova junaka s raznim ženama nije mogla identificirati s protagonistom, ali ni s nekom od njegovih ljubavnih partnerica. Puno je prirodnije poistovjetiti se s pustolovom koji skače iz jedne prostirke za tjelesnu molitvu na drugu, pogotovo unutar žanra u kojem nikome ne pada na pamet postavljati neka filozofska ili moralna pitanja (osim onih notornih laži u pogovoru), zaključit će, ali kasnije. Ona je već pročitala neku verziju 1001 noći koja je bila svedena na vrlo tanak svezak, ali tamo je barem pronašla Šeherezadu. Osim prinčipesina i pokoje mlade partizanke koja je bacala bombe pa izgubila glavu, djevojčice ni u ostalim životnim žanrovima nisu imale puno junakinja s kojima su se mogle identificirati. Bile su to samo žene objekti i žene konstrukcije, zaključit će, ali kasnije. Stvarne žene u obiteljima, u susjedstvu i njihove storije jedine su svjedočile da ženski život nije dvodimenzionalan ni lišen bunta ili pustolovine ili erotike, pa makar se pustolovine odigravale u kućnim interijerima i pritvorima. U knjigama recepata zaflekanih rumom, s čokoladnim otiskom prsta, na poleđinama fotografija i u pismima i razglednicama,

spomenarima i leksikonima, po zaključanim ormarinima, ladicama i kredencama nalazila je zrnca i mrvice velike i neispisane privatne povijesti svijeta.

Ulice ranog djevojaštva, one godine dječastva u životu djevojčice, ljeti su mirisale na sunce, turizam, sapun i seks, i iako tada toga nije bila svjesna, osjećala je i živjela slobodu koja je iz takvog neobaveznog ozračja proizlazila. A u svijetu prema kojem je hrlila, koji su zvali svijet umjetnosti, najviše joj je falila stvarnost, njezina stvarnost. Knjige i filmovi koji su bili dostupni nisu govorili točno o tome, zahvaćali su samo jedan pogled, prema kojem se onda svijet blago preustrojavao: o stvarnom ženskom životu moglo se pronaći iznimno malo, gotovo ništa. Vrijeme je bilo manje zakopčano, lakše se disalo, ali sva ta navodna sloboda ljubavi i seksualnosti u socijalizmu bila je sloboda po mjeri muškaraca, tu je bila rampa.

Tajne i nedokučive stvari, one iza rampe, bile su ono oko čega se spleo Marijolin mladi život. I, možda čak više od zavodljivosti tih čežnji, strah od njih i potreba da se sasvim razotkriju, a sačuvaju svoju nenametljivu magiju.

Što se tajni o ljubavi tiče, neka katolička ili bilo koja druga krivnja nikad nije bila u pitanju, odrastanje u malom dalmatinskom mistu sedamdesetih i osamdesetih godina bilo je ispunjeno opscenim šalama odraslih i djece. Takve

raspojasane vulgarnosti ljutile su je i posramljivale, ali još češće nasmijavale nekim veselim i neopterećenim, zdravonarodskim pristupom životnim zadovoljstvima. U tim je pustopašnim iskazima bilo manje erotike, a više lascivnosti nego u knjigama, bili su više golicavi nego uzbudljivi, ali priče koje su je okruživale, prva naslućena erotska iskustva koja su pristizala kroz jezik, godinama prije stvarnog ulaska u taj svijet, imala su u sebi prštav humor. Obrazovani i načitaniji ljudi nikad se ne šale na taj način, barem ne javno. U njihovom humoru nema mjesta za seks, a možda i obrnuto, zaključit će dosta kasnije. Kao da nas obrazovanje nije oslobodilo, nego uštirkalo, reći će Tonki, dosta kasnije.

Jednog nedjeljnog popodneva, tog ljeta, pred Marijolin trinaesti rođendan, otac se, dakle, probudio iza sna s idejom da neku knjigu iz roditeljske sobe mora pokazati rodici Herci. Ta knjiga je, pokazat će se, bila značajna iz sasvim drugih razloga od one Li Juove, a koju je tom prilikom slučajno otkrila. Radilo se o nekakvom rodoslovlju, bijelom svesku s crvenim naslovom napisanim ćirilicom. Doputovalo je poštom, preko nekog dalekog rođaka s crnogorske strane obitelji. Crnogorci su vodili računa o tim stvarima.

Što je rodoslovlje, nije znala, što je nacionalni identitet, objasnila joj je mama nedugo nakon što je izašla iz pelena i počela koristiti školjku. Bilo je nekih dječjih problema s probavom u to doba koje je pedijatar proglasio lijenošću, pa je mama stražarila nad njezinom stolicom bodreći svaki buć! koji bi odzvonio u zahodu: Bravo, Dalmatinac! Bravo, Crnogorac! Evo ga, Bosanac! Opa, Hrvat! Evo Srbin! Bodrila je mama kćerkina mala govna, sastavni, ali i rastavni dio svakog ljudskog bića. Nitko joj ni prije ni kasnije nije bolje objasnio nacionalnu ili zavičajnu pripadnost.

Sada bi možda bilo zgodno reći da je pomalo žalila onu djecu koja su to morala izvesti u komadu. Ali otkud da zna kako su to radila druga djeca.

Rodoslovlje je pratilo vrlo razgranatu i plodnu mušku liniju koja se, baveći se raznim zanimanjima, vojničkim, činovničkim, pa čak i ministarskim, selila od Grčke preko Duklje, Jugoslavije, čitavog svijeta i prekidalala se sa ženskim imenima. U ovom slučaju prekid je nastupio sa sestrama Marijom i Tonkom. I tako su njihova imena, zajedno s drugim ženskim imenima, ostala zapisana i konzervirana u svom vječitom kćerinstvu. Njihove pretkinje-kćeri, o kojima se znalo samo kako su se zvale i tko su im muški preci, nikad nisu odrasle, nikad nisu imale profesiju, nikad se nisu udale ni imale djecu, nikamo nisu išle i putovale, niti su ikad umrle. Postojale su samo kao djeca, a kao žene bile su izbrisane iz povijesti, ne samo iz povijesti obitelji nego i povijesti općenito.

Herci je s tihim revoltom komentirala da nje nema u toj knjizi. Pa vidiš, rekla je. Njezina majka Rumica je uzela pušku u ruku i na Sutjesku. Noge su joj pune gelera i rana od metaka. Narodna heroina, a njezinih kćeri nema u toj knjizi. Gdje si bila što si radila, ako nisi rodila sina.

Marijolin otac, Mali Vjeko, ručerdom je potapšao svoju sitnu rodicu sa smiješkom u lijepim riđim brkovima: Jesmo li se zato borili! Deklarativno, on je uvijek bio na strani žena, ali kao i svi muškarci njegove i prethodnih generacija, u svakodnevnom životu svojoj ženi nije dao disati.

Marijola je jednom vidjela noge tete Rumice ili ih je sanjala, bilo je to u vikendici roditelja tete Herci u Rastokama. Nosila je štap i imala je napukao glas, dubok i promukao od pušenja, koji je još podcrtavao gordi crnogorski akcent, samo su joj oči bile velike i blage s gustim trepavicama kao kod njezine kćeri, putene i tople tete Herci.

Što se tiče Rodoslovnih i drugih odnosa i položaja djevojaka i žena u njima, Marijola je shvatila da nije u pitanju neka

strašno neobična stvar kad se nitko ne uzrujava, osim tete Herci, koja se uvijek uzrujava na način koji, gledano sa strane, nije nepodnošljiv.

Ali osim Li Jua i njegove meke pornografije, ova čudna knjiga, okljaštreno porodično stablo, bila je ona koja je natjerala Mariju da prvi put promislili o sebi kao o ženi, i s koje god strane da je pogledala – nije joj se sviđalo.

To je užasno glupo, nema veze s mozgom, rekla je Marijola.

To je tako, sine, rekle su one.

Ja nisam sin. To je tek komično.

To se tako kaže.

A kaže li se sinu kćeri?

A jebiga sad, Marijola. To je tako, to su običaji. Nismo mi to izmislile, rekle su Marije i druge žene iz obitelji.

Pa zašto ne izmislite! Mogla bi ja izmisliti knjigu o vama, samo o ženskima, rekla je Marijola. Zato pazite kako se ponašate.

Pa napiši, imaš materijala. Za tri romana, složile su se.

Nemoj mislit da žene nisu važne!, umiješao se i Mali Vjeko, teoretičar.

Rodoslovlje je ugurano među kućnu biblioteku koja je imala višegodišnje gostovanje u Marijolinoj dječjoj sobi i uskoro bilo sasvim zaboravljeno, izronilo bi tek tu i tamo, nikome važno, da bi kasnije, devedesetih – kad su se kulise promijenile i kad su sa zida sišle tapiserije, drvorez Lenjina i drug Tito – nestalo i ono u zaključanom ormaru u roditeljskoj sobi. Nije provjeravala, ali nešto joj je govorilo da je tamo još uvijek i kontradiktorni erotoman Li Juo.

Blagoslovljena

1921.

Iz mira ciknu ptice, mačka u crkvenom dvorišnu naglo podigne glavu, nekoliko gušterica sakrije se u rupe, a jedna prozirna tarantela hitro uspuže u hlad kamena, a Marija, Marijeta kao furija izađe iz dvorišta crkve Uznesenja Blažene Djevice i uputi se iz Murtilice uz obalu prema Klimatskoj štaciji doktora Veselog. Čak je i suknju digla da bi brže hodala. Kršteno žensko čejade ne bi tribalo odit okolo trčeč, a ni u ovu uru kad su svi okolo obida, rekao bi otac da je vidi – ali je ne vidi.

Ugažena zemlja peče kroz tanke potplate. Ide po zvizdanu, sredinom puta, zaobilazi Mala mora, da ne bi koga srela. Ako bi nekoga srela, vrti u glavi, ako je zaustave, ona bi samo napola rekla istinu, pola bi primučala: odnila je ono šta je sestra po njoj poslala don Viktoru, Katinu pismu u čast nove crkvice sv. Ivana. A sad trči da se šta prije vrati. Prvo te nauču mučat i mučit se, misli ona. Nasriću, ima di ćeš ispovidit muku. Smilovat će se dobri Ante, djetinjasti Ivan, smilovat će se srčani naš Arnir, sveti Roko milosrdni, kuga ga ne ubila, ili imenjakinja, ne ova od Uznesenja, bijela i svečana s čijih je vrata maloprije pobjegla, ali možda Gospe od Dračin, trnjiva, bodljiva, oko koje raste mrka kupina, čije ime nosi crkvice

u brdu. Ona zna ča je dite, ali pitanje je li ča zna o grijū, misli Marija.

Kate, Marijetina sestra, ta strastveno voli samo svece, piše im stihove. I Marijeta je razumije, nije svakome srce na istom mjestu. Ona razumije Katu, ali Kate nju ne. Kad joj samo spomene *čagod*, čim nanjuši Marijine misli, Kate stisne oči i usta. A ča je, sestro, oli si popila kvasinu, pitala bi je Marijeta, da smi. Kako bi onda sestri išta rekla o svom problemu. Ocu, materi i braći da i ne spominje, oni su za nju imali planove: ne uz toga težaka, zemljoradnika. Jer i oni su zemljoradnici, ali puno bolji, to je poznato! Uvik je boji oni ča jema više zemje, misli Marija, kako da ne.

Taj dječak Pave, njezin muškarac, zna kako, nešto njega vodi, neka ruka ravno na njezino srce. I ta njegova ruka kao da nije njegova, jagodice su mu već tvrde, nokti crni od vinograda, koliko god da ih čisti, ali od te ruke ona se inkanta, ukipi i ostane bez snage. U njemu nema navale, to bi je odbilo, samo je gleda i položi onu veliku toplu ruku s dječjim noktima na njezinu, i u njoj ne ostane ni grama otpora, ne postoji, on ima tu vještinu da je rastvori u promaju, u zrak koji treperi. Dobro da ne zna šta sve zna i može. Je li to od Božje strane, misli ona, kao da je živio prije, kao da je imao više žena, a ne samo nju, koja ne zna ništa. Ne baš ništa, ajde. Ponekad čita u crkvi i po kužini je već vješta, a zna i svirat hornu. Svi njezini sviraju u Limenoj glazbi, svi su njezini malo nagluhi, a ipak dobri svirači, ali ona je dovoljno dobra da prepoznaje da je bolja od njih: možda bi joj bili i pustili da zasvira ponekad javno, na sprovodu ili za feštu na Brcu. Ali sad kad je zatrudnila, sve je gotovo. Propala je svakako! Ona i kad se moli, ne moli da je se Pave prođe, nego da dođe. I on, naravno, dođe kroz ponistru, preko prozora, po noći, stane kao fantom u njezinu sobu veličine čibe, a ona ga ne udre